

DESCRIERE ȘI ARGUMENTARE

- CU REFERIRE LA TEXTELE CRONICARILOR MUNTENI -

MARIA CVASNÎI C T NESCU
Universitatea din București

1. Categoria retorică a descrierii permite abordări multiple, din perspective deopotrivă diferite și complementare: tematică, stilistică, lexico-gramaticală, compozitională, distributivă, funcțională.

Studiul de caz pe care îl propunem vizează raportul dintre secvențe textuale descriptiv și procedurile argumentative din trei cronică munteene de la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea: *Letopisele cantacuzinesc*, *Istoriile domnilor ri Rumâne* și *Cronica lui Radu Popescu* și *Cronica lui Radu Greceanu*.

Contribuțiile anterioare privind stilul textelor istoriografice medievale românești au subliniat disponibilitatea descriptivă egală a cronicarilor, precum și predilecția acestora pentru o anumită variantă tematică: *portretul*¹ – minimal sau dezvoltat, elogios sau defimat, stereotip sau inventiv, subiectivizat sau neutru.

2. Observațiile de mai jos constituie o încercare de a reevalua tema, aparent „clasată”, a descrierii de personaj, restrânsă la varianta de elogiere, care construiește și impune *modele*.

3. În cronicile munteene, această procedură descriptivă este ilustrată, prin excelență, de *etopee*² ceea ce presupune însumarea de caracteristici morale și emociionale-comportamentale; în schimb, prezentarea accidentată a datelor fizice ale personajelor atestă, pentru moment, caracterul fragil și nespecific al *prosopografiei*³.

Etopeea cronică rească dispune de câteva formule de reprezentare, neomogene sub raportul complexității și a efectelor retorice; în consecință, „paranteza”⁴ portretistică – minimal sau extinsă – aduce în text și modificări de expresie lingvistică-stilistică și de compozitie.

3.1. Etopeea canonica, simplă și predictibilă, constă într-un cumul enumerativ de adjective calificative, sintagme nominale, perifraze de elogiere și urmări ceremonial-hiperbolică; rezultatul este o schiță de portret ornamental, perpetuat, probabil, prin tradiție și livrare și care fixează datele invariante ale unui caracter ideal și idealizat:

(1) [Constantin Brâncoveanu] „... un domn creștin și pravoslav nec, cu dragoste și cu răvnă creștinească și fierbințe...” (Radu Greceanu, în CM, II, 178); [Nicolae-vodă] „Era un om dumnezeiesc, bun, bland, zmerit, ferindu-să de toate relile, atâtă cât întrecea întru bun și i prețiose și celalăt ce îmi amintește în viața noastră”

¹ V., în special, Călinescu 1941: 21, 23-24, 27-30, Onu 1970: 42-48, Manca 2005: 11-39.

² Cf. Manca 2005: 11-24, *passim*.

³ Excepția cea mai importantă este reprezentată de Neculce.

⁴ Metaforă terminologică preluată de la Gervais-Zaninger 2001: 51.

sau [Malahia, arhieru] „... fiind om bun, bland și milostiv la săraci și la streini, precum place lui Dumnezeu și oamenilor” (Radu Popescu, în CM, I, 544).

Acest tip de etopee convențional este o simplă digresiune cronica rească (semnalată uneori ca atare), menită să categorizeze personajul:

(2) „... și a alegând din boiarii mării sale pre un boiaru bătrân, anume Gheorghe-Castrriotul biv-vel-conis, om cuviuos, învătător într-o toată îscusit (...) pre acesta zic, alegându-l să trimisă în arul” (Radu Greceanu, în CM, II, 178).

3.2. Etopeea „impur”, mult mai elaborat decât cea canonica, presupune colaj sau imbricări de microsecvențe descriptiv-narrative, distincte tematic, dar convergente funcțional: fără excepție, ele emfatizează imaginea lăudabilă a personajului evocat.

În variante riguroase sau difuză structurate, asemenea construcții textuale par să definițorii pentru texte istorio grafice avute în vedere. Astfel:

3.2.1. Etopea lapidară și standardizată poate inaugura/întrerupe/încheia concluziv sau încadra o descriere narativizată, de tip „*a face*”, centrată obligatoriu asupra aceluiași personaj; o „listă” de acuzații care să i se subordonează o „listă” de locuri și/sau obiecte sau părți componente ale acestora, însoțite de regulă, de observații evaluative ale cronicarului atestă valoarea și unicitatea persoanei:

(3) „*Acestea toate sunt așezările când au cursul anilor 7025 august 17, în zilele bunului credincios domn Io Neagoe-vod și ale lui Teolipt patriarhul arigradului și ale lui Macarie mitropolitul Ungrovlahiei, în slava lui Dumnezeu și în frumusețea și lauda a toată arăi Muntească. Drept aceia să curăță domnului și boiarilor lui laudă și cuvânt de cinste, și a toată curtea mare și tuturor oamenilor sării. Deci bunul și iubitorul de Hristos domnul Naegoe-vod le face cu mare cinste și să rui că multe daruri să duse să fie la locul său.*

Iar în stirea cea noaoare din Argeș o îngrădășă împrejur cu curte de zid și în interiorul curții să fi sălăbășit multe chilii și lugărdii, și o înfrumuseță cu tot felul de trebuințe. Făcuța trapezoidală și magherni, magopie și povarnice, olovin, pimni și clopotniș, înaltă și pușcă clopoțe mari. În cu alte frumuseți, cu de toate o impodobită și o fecundată asemenea raiului lui Dumnezeu. Iar în mijloc era acea casă dumneziastică stând că și pomul acela al cunoștinței. Ci însă nu așa, că dintr-o acelașă mână să strămoșii noștri pomana morii; iar dintr-o astăzi să mănăstire să dă torial de viață trupă și sânge al domnului nostru Isus Hristos, care să jungheze în toate zilele întru iertarea păcatelor și via a de veci.

Acstea fac sălăbășeau bunul credincios domn Io Neagoe-vod, fericit să fie pomenirea lui! și totdeauna creșteasă înmulțea bunătatea în inima acestui bun domn.” (Letopisele canacuzinești, în CM, I, 112).

3.2.2. Mult mai interesante, fragmentele descriptive complexe din punct de vedere structural și funcțional, constituie prin aglutinarea câtorva microsecvențe solidare, dispuse într-o succesiune prestabilită și fixă, permit deducerea unui protocol discursiv „în trepte”:

- *etopeea propriu-zisă*, anunțată și introdusă de un etnonim și o schiță de genealogie, este, invariabil, de mici dimensiuni; un lanț adjectival cu 3-4 termeni formează secvența de elogiere „petrificată” și repetabilă, atribuită succesiv mai multor persoane din

aceea i cronic sau din cronici diferite: domnitori, boieri, clerici, soii de domn. Aceste etichete transferabile, lipsite de for i de efect de individualizare, stabilesc numai „genul proxim”, plasând referentul în categoria generic a „personajului pozitiv”.

Structura simplă i caracterul abstractizant, definitorii pentru acest stereotip retoric (cf. i 3.1.), se compensează în i prin următoarea tranșă descriptivă :

- *topografia* asociată etopeei aduce în text spațial construit (exterior, mai rar interior), reprezentat de un *macro-obiect*¹, în special de un monument de arhitectură religioasă ; indiferent de întinderea acestei secvențe, prezentarea simbolică a bisericilor / mănăstirilor – niciodată a altui tip de construcție – confirmă ideea că descrierea este dependentă de mentalitatele dominante ale epocii² precum și de tipul de text care o înglobează .

În scrierile cronicarilor munteni, proliferarea descrierilor de spațiu construite biserice și este indice de nouitate și de identitate retorică, notabil în plan compozitional, elocutiv și argumentativ. Ruptura tematică, respectiv alunecarea dinspre etopă spre o anumită variantă de topografie, să consită portretizările elogioase, diferențiate și totodată de tehnica portretului definitiv, de blamare.

Topografia extinsă, pe de o parte dominantă cantitativ etopă, iar pe de altă parte o pună în valoare în misura în care decupajul minim al obiectului descris în principiu componentă reflectă și justifică atitudinea admirativă și emotivă pozitivă ale cronicarului. Elementele figurative (limitate de obicei la epiteze generalizatoare și stereotipe sau la comparații convenționale) și numeroasele expresii superlativă sunt în principal lingvistico-stilistice ale pathosului cronicesc:

(5) *Acest Neagoe-vodă au fost fecior Pârvului vorneț, nepot de frate banului Barbul Craiovescul. Carele, luând domnia, multe bune și spun să fie făcut, și aicea în ară, și pe la Ierusalim, la Sfetatora, mile și mănuști de acolo au adus, au înnoit, și aicea în ară și mănuști mari au făcut: una Mitropolia din Târgoviște, alta, mănuștirea din Curtea de Argeș; care potriv nu avea în toată lumea, misă pare, în mețe ugul lucrurilor ce să vadă, pe de afară de piatră cioplită peste tot, și cu flori și păte peste toate pietrile și toată biserică: ce săntătățea sute de flori [cât] nu să aflu doar flori și să asemenea una cu alta. În scurte cuvinte, în lume nu să va aflată alta ca aceasta, fericit cel ce a făcut-o, ferici și cei ce au lucrat-o: vrednici sunt de laud. De în această zidire sunt cunoaște această Neagoe-vodă că au fost cu frica lui Dumnezeu; că nu au crăiat avuția, că o au cheltuit într-o slava lui Dumnezeu, și când această mănuștire cu mare cheltuială. Alta, să cunoaște că au fost și om în elept, și după lucrul mănuștii; că, toate către au făcut acolo, suntu cu bună rânduială: cine va merge să vadă, să va mira. și după pacea ce au avut ară în 9 ani ce au domnit – că cu toate vecinii au fost împăcati. și într-o astfelă cunoaște că au fost om temător de Dumnezeu” (Radu Popescu, în CM, I, 265).*

În general, astfel de exemple probează faptul că istoriografia medievală cunoaștează sau, cel puțin, intuiau importanța *ekphrasis-ului*, vechi procedeu retoric de punere în valoare a

¹ Vezi Gervais-Zaninger 2001: 63, pentru distincția dintre *macro-obiecte* (case, de exemplu) și obiectele cu dimensiuni (mai) reduse.

De re înțintă și precizează că distincția privind caracteristicile distinctive ale „obiectelor”, dintre care „la description mentionera sa identité, en fonction de sa taille, de son volume, de son emplacement, de son utilité fonctionnelle” (id. ibid.).

² Dintre observațiile recente în acest sens, vezi, de exemplu, Gervais-Zaninger 2001: 61-62, Manca 2005: 11-12.

opulen ei i a rafinamentului estetic al unui obiect oarecare (cl diri, obiecte vestimentare, podoabe, opere de art etc.).

Deasemenea, descrierea de macro – i micro-obiecte (monumente biserice ti i obiecte de cult) este relevant pentru ipostaza cronicarului care, consemnând o stare de fapt, informează i, în acela i timp, influen eaz reac iile cititorului.

4. În majoritatea situa iilor înregistrate, secven ele bazate pe rela ia de succesiune *etopee-topografie / descriere de obiecte* ilustrează în fapt, rela ia **descriere – argumentare**.

La cronicarii munteni trecerea de la etopeea elogioas , dar lapidar , spre topografia ampl , nu înseamn abandonarea descrierii de personaj, ci, dimpotriv , procedur de consolidare i de rafinare a portretului encomiastic; paradoxal, topografia aduce „diferen a specific ”, fiind expresia unică ii personajului istoric, respectiv a apartenen ei acestuia la categoria *modelelor*.

Etopeea i topografia fac corp comun, în sensul c apar in aceleia i unit i textuale descriptive, cu func ie informativ-argumentativ .

4.1. *Etopeea ablonard devine premis* într-o construc ie argumentativ complex , în care pozi ia decisiv este ocupat de *topografie*, ca argument al valorii¹ / calit ii, din seria probelor nontehnice, reale i concrete, independente de abilitatea descriptiv a cronicarului.

Topografia sumar i, mai ales, cea ekphrastic , insistent ornamental , justific etopeea, anulându-i stereotipia i generalitatea; altfel spus, *premisa-etopee*, expresie a unor valori morale universale este validat de *argumentul-topografie*, care deplasează accentul pe componente material-senzoriale.

Interpretarea de acest tip este sus inut de exemplele în care o secven (facultativ) de încheiere, reia în variant explicit , sistematic i amplificat , schi a de portret din pasajul introductiv; aceast etopee final echivalează cu o perora ie, cu tripl func ie discursiv : rezum topografia anteroar , reconfirm etopeea ini ial , minimal i impune concluzia întregului paragraf (v. în exemplul nr. 6 marcarea repetată prin c a enun urilor / fragmentelor de enun care pun portretul i topografia în rela ie explicativ-argumentativ).

4.2. Tehnica descriptiv-argumentativ bazat pe împrietirea etopeei cu topografia permite diversificarea continu a formelor de reprezentare.

Ca procedur indirect de portretizare, topografia „în lan ”, cu acumularea descrierilor de macro-obiecte, clar indicate de pantonime – titlu, constituie una dintre cele mai ingenioase i mai complicate formule compozitionale din textele analizate. Prototipic în acest sens este secven a de elogiere a doamnei Maria (so ia lui Constantin Brâncoveanu) care a patronat construc ia sau refacerera unor l ca uri de cult.

(6) „Precum preaiubitorul d Hristos domnu avea mare ravn i fierbinte dragoste spre a zidi i a înfrumuse a 1 ca ile lui Dumnezeu, *asemene [era] m rii-sale i luminat i preacre tina lui doamn Mariia cu acea iar i c tre cele dumnezeie ti ravn fiind, m car c i alte multe zidiri, bisericici au f cut i cu d toate podoabele minunat le-au înfrumuse at i le-au grijit. Întâiu în ora ul Bucure tilor fiind o bisericu d lemnu, mititic foarte i veche d mai c dea, care s chiema Biserica Dântr-o Zi, m riia-sa ar dicând acea d lemnu dâm temelie, d piatr o au zidit, foarte iscusit i ginga f când-o, o au înfrumuse at atât p dânl ntru cât i p dâm*

¹ Afirma ia formulat de Perelman – Olbrechts-Tyteca 1988: 105, „Des valeurs concrètes sont utilisées le plus souvent pour fonder les valeurs abstraites, et inversement” este întrutotul confirmat de tehniciile descriptiv-argumentative din cronicile medievale române ti.

afar precum s vede; dup aceia i în jude ul Vâlcii, unde s chiam Surpatele, din temelie iar i au zidit o m n stioar cu toat cheltuiala m rii-sale, foarte frumoas , f cându-i i curte d zid împrejur, i chilioare i d toate precum s i vede, împodobind-o i cu od jdii i alte odoar bisericice scumpe i foarte frumoase, i cu bune zestre, mo ii, vii i altele, o au înt rit, unde s odihneascu cu bun viia c lug ri e. F cut-au i la Urezi bolni a iar i m riia-sa, iar la leat 7221, fiind aici în Târgovi te o m n stioar iar i d c lug ri e ce se chiam Viforâta, unde doar numai sfânta bisericice era i foarte proast , întunecoas , nezugr vit , f r clopotni i f r curte, cu 2-3 chilioare numai ce idea bietile c lug ri e i alt nimic, biseric veche foarte, care s-au mai dires o dat d un Radul-vod , m riia-sa v zând i cuprinzându-se d dumnezeiescul n stav, cu mult poht se-au însemnat i sărguind cu toat inima, se-au apucat întâi d sfânta biseric d i-au mai l rgit ferestriile, o au zugr vit frumos, o au pardosuit cu lespezi i o au grijît precum s cade, f când i toat orânduiala od jdiilor foarte frumoase i cuviincioase; împodobindu-o- au i p din afar cu chilii frumoase de piatr i tot cu zid o au încongiurat, f când i clopotni a, lucru foarte ginga i cuvios precum în ochii tuturor s vede. ”(Radu Greceanu, în CM, II, 209-210).

Etopeea standard, de deschidere a acestei secvene descriptive mixte, este urmat de 3 topografii, la rândul lor complicate prin structuri binare, prin disimilitudine: „biserica veche” vs. „biserica refcut / nou” (Biserica Dintr-o Zi: „bisericu d lemn, mititic foarte i veche d mai c dea” vs. „d piatr o au zidit, foarte iscusit i ginga ...”; cf., în același exemplu, paralela descriptivă a manșării Viforâta).

În astfel de construcții textuale, ansamblul macro-obiectelor descrise formează un argument multiplu, care probează și amplifică meritele personajului istoric.

5. Textele și exemplele aduse în discuție pot fi considerate semnificative pentru intențiile și strategiile discursivee ale istoriografilor medievali din epoca Românească.

Descrierea, în spiritul portretului encomiastic, este numai aparent sub semnul plătitudinii și a uzurii retorice.

Stereotipia și stereotipul *etopeei* clasicizante sunt contracarurate și compensate de interfața cu o variantă descriptivă distinctă tematică – *topografia spațiilor construite*: biserici / mănăstiri, citorite de personajul portretizat; descrierea spațiilor religioase ca modalitate indirectă de portretizare elogioasă este indicativă și specifică pentru mentalitatea epocii consemnate în cronică¹.

Secvența textuală rezultată din mixajul a două tipuri semantice de descriere depende de statutul de „pauză” în continuumul narativ. *Etopeea* și *topografia* evidențiază relația premisă – argument (*al valorii*) într-o construcție argumentativă ca formă particulară de *laudatio*.

SURSE. SIGLE

CM, I, II = *Cronicarii munteni*, I (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul cantacuzinesc, Radu Popescu), II (Radu Greceanu, Anonimul brâncovenesc), Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură, 1961.

¹ Vezi, în același sens, Gervais-Zaninger 2001: 62: „L'objet est susceptible de recevoir une traitement descriptif très variable en littérature, selon les époques, courants et genres”.

BIBLIOGRAFIE

- Onu, Liviu, 1970, *Studiu introductiv, la Cronicari munteni*, Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura științifică.
- Perelman, Chaïm, Lucie Olbrechts-Tyteca, 1988, *Traité de l'argumentation. La Nouvelle Rhétorique*, 5 éd., Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Călinescu, G., 1941, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Gervais-Zaninger, Marie-Annick, 2001, *La description*, Paris, Hachette.
- Manca, Mihaela, 2005, *Tablou și acuarele. Descrierea în proza narativă românească*, București, Editura Universității din București.

DESCRIPTION AND ARGUMENTATION

(*Abstract*)

Starting from three old Romanian texts (17th – the beginning of the 18th century), we analyse the relation between *description* and *argumentation*. We try to point out that a thematic type of description can be an argument (of value / quality), in order to emphasize another thematic type of description (our analysis focuses on *topography* and *portrait*).